
ȘTAMPILE NOI DE AMFORE GRECEȘTI DESCOPERITE ÎN AȘEZĂRILE DE LA MOȘNENI ȘI DULCEȘTI (JUD. CONSTANȚA)

Natalia Mateevici*, Mihai Ionescu**

Abstract: *This article brings additional information to the previous reports on the amphora stamps discovered and published by the authors in various publications in the country and abroad, regarding the new amphora stamps found both in the area of ancient Callatis and its chora.*

Rezumat: *Articolul este o completare a loturilor precedente de ștampile descoperite și publicate de autori în diverse publicații din țară și de peste hotare, care familiarizează specialiștii în amforă greacă cu noile ștampile amforistice descoperite atât în perimetrul vechiului Callatis, cât și în chora callatiană.*

Keywords: *amphora stamps, Callatis, magistrate, fabricants.*

Cuvinte cheie: *ștampile de amfore, Callatis, producător, magistrat.*

INTRODUCERE

Ștampilele din așezarea greco-romană de la Dulcești au fost descoperite pe parcursul a mai multor campanii de cercetări arheologice de teren în perioada 2011-2019. Așezarea se afla pe versantul de nord al văii ce duce spre lacul Tatlageac, la cca. 300 m sud-est de satul Dulcești. În afara toartelor de amfore ștampilate au fost descoperite materiale arheologice diverse, databile în epoca elenistică și romană (sec. IV a.Chr.-sec. III p.Chr.). Dintre acestea amintim toate amforice, vase de tip kantharos, fragmente de pythoi, o monedă de bronz de la Filip Senior, cca. 244-249 p.Chr. etc. Pe lângă cele amintite, au mai fost semnalate la suprafață foarte multe *tegulae* și olane (*imbrices* și *lateres*), precum și blochete de calcar fasonate și nefasonate, care ne pot îndrepta spre supoziția că așezarea a avut și locuințe cu ziduri din piatră, poate și un zid de apărare, având în vedere unele blocuri de mari dimensiuni.

Cu privire la descoperirea materialelor arheologice de la Moșneni, cercetările de teren au avut loc tot în perioada 2011-2019. Așezarea greco-romană se afla la cca. 600 m sud de satul Moșneni, la 100 m est de drumul de pământ dintre localitățile Peceneaga și Moșneni. Aceasta se întinde pe o suprafață considerabilă, de peste 1,5 ha. Alături de toartele de amforă ștampilate au fost semnalate fragmente ceramice de factură getică, fragmente executate la roată, databile din epoca elenistică până în epoca romană (sec. IV a.Chr.-sec. III p.Chr.). Materialul amforic, ceramic și tegular,

* Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova; e-mail: amforaelada@gmail.com

** Muzeul de Istorie și Arheologie Callatis, Mangalia, România; e-mail: ionescumihai2000@yahoo.it

este asemănător cu acela din așezarea de la Dulcești, cele două așezări din *chora* callatiană fiind contemporane. Cel puțin așezarea de la Dulcești, dacă nu și cea de la Moșneni, poate fi pusă cu certitudine în legătură cu bogatele surse de apă de pe valea sus amintită, care alimentează și astăzi localitățile din zona limitrofă, inclusiv, parțial, Municipiul Mangalia.

CONSIDERAȚII ASUPRA LOTULUI STUDIAT

Din cele 20 de ștampile prezentate, 12 aparțin orașului Sinope, nouă dintre ele sunt ștampile de magistrați și trei de producători. Un exemplar revine magistratului Διονύσιος 5 Απηνμάντου (nr. 1), care aparține grupei a VI C de magistrați sinopeeni, a cărui activitate poate fi datată între 237-236 a.Chr., un alt exemplar conține numele magistratului Πλεισταρχίδης Απηνμάντου (nr.2), grupa VI C (ca. 230-229 a.Chr.). Celelalte ștampile de magistrați aparțin astynomilor: Ἐστίαιος 2 Ἀρτεμιδώρου (nr. 3), gr. VI C, (ca.243-242 a.Chr.); Αἰσχίνης 5 (nr. 4), gr. V C, (ca. 264-263 a.Chr.); Εὐχάριστος 2 Δημητρίου (nr. 5), gr. V B, (ca. 268-267 a. Chr); Μιλτιάδης Τεισάνδρου (nr. 6) gr. V A, (ca.276-275 a.Chr.); Παισιχάρης 2 Δημητρίου (nr. 7) gr. VI C, (ca 241-240 a.Chr.); Λεωμέδων Ἐπιδήμου (nr. 8), gr. VI C, (ca 236-235 a.Chr.). Una dintre ștampilele de magistrați a păstrat doar trei litere în linia a doua ...HMI și posibil ο Ω, în rândul de sus, dar care nu au fost suficiente pentru reconstituirea sigură a legendei (nr. 12).

Datarea ștampilelor de magistrați de Sinope din acest lot se încadrează între grupele V A-VI C, adică între anii 276 și 229 a.Chr.

Cele trei ștampilele de producător aparțin lui: Κλεαίνετος 2 Νουμηνίου (nr. 9), producător care își începe activitatea deja la începutul gr. V și lucrează cu aproape 20 de magistrați din grupele a V și a VI. În cazul nostru, în legenda ștampilei nu vedem numele astinomului (caz mai rar întâlnit în ștampilarea sinopeană), însă cu siguranță putem spune, ca pe cealaltă toartă a amforei date a fost o altă ștampilă cu numele magistratului Απολλόδωρος 3 Διονυσίου (gr. VI B)¹. Printre ștampilele de producător menționăm și pe cea care aparține lui Δάμων (nr. 10), pe care Garlan o datează cu anii 20 ai sec. III – posibil anii 90 ai sec. II a.Chr., și care poate fi considerată drept una foarte rar întâlnită în ștampilarea sinopeană (este cunoscută doar o singură ștampilă a acestui producător cu un magistrat din perioada finală a ștampilării de magistrați la Sinope, descoperită la Olbia). Sunt cunoscute doar opt exemplare de ștampile în care acest nume apare doar ca ceramist (κεραμέως), majoritatea fiind culese de pe litoralul turcesc². Ultima ștampilă sinopeană de producător are legenda deteriorată, din ea păstrându-se doar trei litere (nr. 11), iar variante de reconstituire sunt multiple.

¹ Garlan 2004, 60.

² Garlan 2004, 250, nr. 607.

Trei ștampile aparțin amforelor de Rhodos: una, producătorului Βρόμιος (nr. 13), perioada IV-V, cealaltă, magistratului Ἡραγόρας (nr. 14) perioada IVa, (cca. 157-156), iar cea de a treia ștampilă, puternic deteriorată, a păstrat doar ultimele trei litere din nume... ΕΥΣ (nr. 15), care nu ne permit o reconstituire sigură a legendei.

Două ștampile au fost atribuite amforelor de Cnidos, ambele fiind ștampile de magistrat. Prima aparține magistratului Φίλατος (nr. 17), care purta titlul de frurarh, încadrată în grupa IV cronologică și datată între 215-166 a.Chr. Cealaltă aparține magistratului Φιλιστίων (?) (nr. 18), grupa III, (255/50-215 a.Chr.)³.

Câte o ștampilă a fost atribuită următoarelor centre producătoare grecești: Thasos, Heracleea Pontică, Myrsileia. Exemplarul thasian aparține magistratului Ἡροφῶν 1 (nr. 16), datată cu sfârșitul ultimului sfert al sec. IV, cel heracleot – producătorului Ἀριστοκράτης (nr. 19), celui ce începe lista ultimilor producători heracleoți, care aplicau ștampila pe amforele comerciale ale acestui polis. Este o ștampilă mai puțin obișnuită pentru amforele heracleote, pentru că nu este aplicată, ca de obicei, pe gâtul vasului, ci pe toartă. Puținele exemplare cunoscute de ștampile englice de Heracleea, aplicate pe toartă, datează de la sfârșitul sec. IV - prima treime a sec. III a.Chr. (adică revin perioadei finale de ștampilare heracleotă)⁴. Și, în cele din urmă, o piesă mai rar întâlnită în loturile de ștampile – sunt cunoscute doar 32 exemplare (12 dintre care se află în diverse instituții din România), și care, până nu demult, nu aveau o atribuire unui centru cunoscut, în prezent fiind susținută ipoteza că acest tip amforic ar putea aparține unui polis sud-pontic – *Myrsileia* (nr. 20). Pe majoritatea ștampilelor cunoscute apare doar legenda în două rânduri, pe primul, fiind redat probabil etniconul Μυρσιλεία, în cel de-al doilea – numele producătorului, în cazul nostru : Δαδας⁵.

Nu ne aventurăm să propunem concluzii generalizatoare privind difuzarea amforelor grecești în aceste teritorii, dar cu siguranță putem trasa niște limite cronologice privind pătrunderea mărfurilor anumitor centre în această regiune, care este considerată ca făcând parte din chora callatiană. Este și o posibilitate de a introduce în circuit mai multe ștampile care, având datări relativ exacte, aduc informații suplimentare privind importurile unor centre producătoare grecești și totodată, oferă datări cronologice anumitor complexe barbare.

³ Mulțumim pe această cale colegului N. Jefremow, pentru citirea corectă a ștampilei.

⁴ Κατ 2007.

⁵ Castelli 2018a 307-329, Castelli 1918 b, 237-246.

CATALOG

SINOPE

1. ἀστυν[όμου]
 Διονυσ[ίου τοῦ] [Νικα]
 Απημάν[του].
 Διονύσι[ος]

Dulcești. Magistratul Διονύσιος 5 Απημάντου, grupa VI C., ca 237-236 a.Chr.

Producător Διονύσιος IV ? (Același magistrat la Buzoianu, Bărbulescu 2008, S 392-393, 297; același magistrat, cu alt producător, la Mateevici 2007, 163, nr. 250).

2. [ἀστυνόμου]
 [Πλεισταρχίδου] [ostaș cu lance]
 τοῦ Ἀπεμάν
 του. Πρωτός

Dulcești. Stampilă magistratului Πλεισταρχίδης Απημάντου, grupa VI C, ca. 230-229 a.Chr.

Producător Πρωτός II (III?). (Același magistrat cu alți producători la Garlan 2004, nr. 465-471).

3. ἀστυνόμου
 Ἑστιαί[ου τοῦ]
 Ἀρτε[μιδώ]ρου. [Crater ↑]
 Πά[πης]

Dulcești. Magistratul Ἑστίαος 2 Ἀρτεμιδώρου, grupa VI C, a.Chr., ca.243-242 a. Chr.

Producător Πάπης . (Întocmai la Garlan 2004, nr.414. Același magistrat cu alt producător la Матеевич, Самоїлова 2017, № 54; 56.)

4. Αισχίνου
 strugure ἀστυνό(μου).
 Σινωπί(ων)

Moșneni. Ștampilă retrogradă. Magistrat Αισχίνης 5, grupa VC, ca.264-263 a. Chr producătorul Σινωπίων 2.

5. [ἀσ]τυνόμου
 [Εὐ]χαρίστου. floare
 [Α]γ[ά]θων

Moșneni. Magistrat Εὐχάριστος 2 Δημητρίου, grupa V B, ca. 268-267 a. Chr.

Producător Αγάθων (Asemănător la Garlan 2004, nr. 291; Conovici 1998, nr. 27; Buzoianu, Bărbulescu 2008, S. 200, p. 289; Матеевич, Самоїлова 2017, 162, № 59.)

6. Ἑστιαίος..
 ἀστυνόμου
 Μιλτιάδους. Fulger (crustaceu) ?

Moșneni. Magistratul Μιλτιάδης Τεισάνδρου, grupa VA, ca.276-275 a. Chr. Producătorul Ἑστιαίος 2. Garlan apreciază simbolul acestui magistrat ca fulger (Garlan 2004, st. 247-251).

7. ἀστυν[όμου]
 Πασιχάρο[ου] [caduceu†]
 Δημητ[ρίου].
 Απατούρι [ος]

Moșneni. Magistratul Πασιχάρης 2 Δημητρίου, grupa VIC, ca 241-240 a. Chr. Producător Απατούρι ος 3. (Același magistrat cu alt producător la Mateevici 2007, 161, nr. 233; Матеевич, Самоїлова 2017, 61, № 106-107.)

8. [ἀστυνόμου]
 [Λεωμέ]δοντος cavalier spre dreapta
 τοῦ Ἐπιδήμου.
 [.....]

Moșneni. Magistratul Λεωμέδων Ἐπιδήμου, grupa VIC, ca 236-235 a. Chr. (asemănător la Garlan 2004, nr. 442).

9. Κλεαίνε[τος]
 Νουμη[νίου] [Capul lui Heracles]

Moșneni. Ștampilă de producător. Este vorba de Κλεαίνετος 2 Νουμηνίου. Numele lui se întâlnește cu magistrați din grupele V-VI (Garlan 2004, nr. 361; Buzoianu, Bărbulescu 2008, S. 461-462, 309). În varianta noastră acest mod de redare a ștampilei acestui producător, se întâlnește doar în colaborare cu magistratul Απολλόδωρος 3 Διονυσίου (gr. VI B, ca. 353-352 a. Chr.)

10. Θ' και Ρ' Διά Δάμω
 [νος κ]εραμέως

Moșneni. Moșneni. Ștampilă producătorului Δάμων, (Θ' και Ρ') grupa VI E, prima jumătatea a anilor 20 ai sec. III a. Chr. (întocmai la Garlan 2004, nr. 607; la Kats îl datează cu începutul sec. II a. Chr. (Και 2007).

11.μος strugure
Moșneni. Ștampilă de producător.

12. [.....]ω

[...]ημι?[...]

Moșneni. Ștampilă puternic deteriorată.

RHODOS

13. [Β]ρομ[ίου] [coroană]?

Moșneni. Producătorul Βρόμιος, perioade IV-V. Numele lui se întâlnește cu numele a patru astinomi din perioada a IV și 11 magistrați din perioada a V, (identic *Amphoralex* RF ΒΡΟΜΙΟΣ- 030; Asemănătoare la Grace 1934, 230, nr. 60; Buzoianu 1980, 135, nr. 14; Börker, Burow 1998, 86, nr. 131; Матеевич, Самоїлова 2017, 89, nr. 211).

14. [ἐπι] Ἡραγόρα [Δ]αλ[ίου]

Moșneni. Ștampilă de magistrat - Ἡραγόρας. Emblema floarea de trandafir (roza), perioada IVa. (ca. 157-156 a. Chr.)

15.ευς

Moșneni. Ștampilă (roză)

THASOS

16. Θασίλων Ἡροφ[ῶν]

Litera Γ

Moșneni. Magistrat Ἡροφῶν 1, grupa IV Tzochev 2016 (324-304), grupa II Debidour 2011 (327-323). (Asemănător la Avram 1996, 114, nr. 236.)

CNIDOS

17. ἐπὶ Φιλτά [του]

Θειδωσίω ancoră↑

υ Κνίδιον

Dulcești. Ștampila magistratului Φίλτατος KT 0738, care avea titlul de frurarh și producătorul Θειδώσιος, Sigma lunară, grupa 4 (întocmai la Jefremow 1995, 212, nr. 809).

18. ἐπὶ Φιλι(στίων)

Trident dr.

Εύβούλου

Moșneni. Ștampilă circulară. KT 0627 Magistratul din grupa III - Φιλιστίων, producător Εύβούλος. (aceiași ștampila la Jefremow 1995, 211-212, nr. 795-796).

HERACLEEA PONTICĂ

19. Ἀ[ριστο]

κράτε[υς]

Moșneni. Ștampilă de producător (pe toată). Poate fi vorba de producătorul Ἀριστοκράτης, cel care începe lista ultimilor producători heracleoți (grupa Producătorilor târzii), care aplicau ștampila pe amforele comerciale ale acestui polis. (Asemănătoare la Canarache 1957, 196, nr. 461; Conovici, Irimia 1991, 3-22; Монахов 1999, табл. 208/21; Матеевич, Редина 2015, 231, № 7).

MYRSILEIA

20. Μυρσιλ[εία]

Δαδας

Moșneni. Ștampilă de producător. Datarea 230-210 a.Chr. (Castelli 2018, 242, nr. 8-9).

BIBLIOGRAFIE

- Avram, A. 1996, *Les timbres amphoriques 1. Thasos, Histria*. Les résultats des fouilles VIII, Bucarest-Paris.
- Börker, Chr., Burow, J. 1998, *Die hellenistischen Amphorenstempel aus Pergamon. Der Pergamon-Komplex. Die übrigen Stempel aus Pergamon*, Pergamenische Forschungen 11, Berlin.

- Buzoianu, L. 1980, *Ștampile rhodiene de la Edificiul Roman cu mozaic*, Pontica 13, 119-139.
- Buzoianu, L., Bărbulescu, M. 2008, *Albești. Monografie arheologică*, I, Constanța.
- Canarache, V. 1957, *Importul amforelor ștampilate la Istria*, București.
- Castelli, Th 2018a, *Un groupe de timbres amphoriques méconnu : les timbres de Myrsileia I. Catalogue des timbres de Myrsileia : origine, chronologie et diffusion*, Revue Archéologique 66 (2), 307-329.
- Castelli Th. 2018b. *Contribution à l'étude des amphores de Mysrsileia*, Pontica 51, Supplementum 5, *Koinè et mobilité artisanale entre la méditerranée et la mer noire dans l'antiquité*.
- Conovici, N. 1998, *Les timbres amphoriques. 2. Sinope*, in *Histria. Les résultats des fouilles*, VIII, Bucarest-Paris.
- Conovici, N., Irimia, M. 1991, *Timbres amphoriques et autres inscriptions céramiques découvertes à Satu Nou (com. d'Oltina), dep. Constantza, Dacia*, Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Nouvelle Série 35, 139-175.
- Debidour, M. 2011, *Étudier le commerce des amphores thasiennes: quelques remarques à propos des trouvailles autour du Pont-Euxin (IVe-IIe s. av. J.-C.)*, in *PATABS II, Production and Trade of Amphorae in the Black Sea. Acts of the International Round Table held in Kiten, Nessebar and Sredetz, September 26-30, 2007*, Sofia, 35-53.
- Garlan, Y. 2004, *Les timbres céramiques sinopéens sur amphores et sur tuiles trouvés à Sinope. Présentation et catalogue*, Varia Anatolica 16, Paris.
- Grace, V. 1934, *Stamped Amphora Handles Found in 1931-1932*, Hesperia 3, 197-310.
- Jefremow, N. 1995, *Die Amphorenstempel des hellenistischen Knidos*, Greifswald.
- Mateevici, N. 2007, *Amforele grecești în mediul barbar din nord-vestul Pontului Euxin în sec. VI- începutul sec. II a.Chr.*, Biblioteca Tyragetia XIV, Chișinău.
- Tzochev, C. 2016. *Amphora Stamps from Thasos*, The Athenian Agora 37, Princeton.

*

- Кац, В.И. 2007, *Греческие керамические клейма эпохи классики и эллинизма (опыт комплексного изучения)*, Боспорские исследования 18, Симферополь-Керчь.
- Матеевич, Н., Редина, Е.Ф. 2015, *Керамические клейма Надлиманского городища (дополнение к коллекции)*, Материалы по археологии Северного Причерноморья 13, 229-238, Таблицы I-IV.
- Матеевич, Н, Самойлова, Т.Л. 2017, *Амфорные клейма Тире (раскопки 1998-2008 гг.)*, Киев.